

ACADEMIA ROMÂNĂ
MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE
SERIA III · TOMUL XXIII · MEM. I

O CARTE DE GÂNDIRE
CONSERVATOARE ROMÂNEASCĂ

DE

N. IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ, BUCUREȘTI 1940

MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE

SERIA III

Lei

<u>TOMUL I, (1922—23)</u>	<u>100.—</u>
<u>TOMUL II, (1923—24)</u>	<u>130.—</u>
<u>TOMUL III, (1924—26)</u>	<u>840.—</u>
<u>TOMUL IV, (1924)</u>	<u>160.—</u>
<u>TOMUL V, (1925—26)</u>	<u>160.—</u>
<u>TOMUL VI, (1926—27)</u>	<u>300.—</u>
<u>TOMUL VII, (1927)</u>	<u>300.—</u>
<u>TOMUL VIII, (1927—28)</u>	<u>320.—</u>
<u>TOMUL IX, (1928—29)</u>	<u>200.—</u>
<u>TOMUL X, (1929)</u>	<u>400.—</u>
<u>TOMUL XI, (1930)</u>	<u>340.—</u>
<u>TOMUL XII, (1931—32)</u>	<u>300.—</u>
<u>TOMUL XIII, (1932)</u>	<u>300.—</u>
<u>TOMUL XIV, (1933)</u>	<u>300.—</u>
<u>TOMUL XV, (1934)</u>	<u>300.—</u>
<u>TOMUL XVI, (1934—35)</u>	<u>240.—</u>
<u>TOMUL XVII, (1935—36)</u>	<u>240.—</u>
<u>TOMUL XVIII, (1936)</u>	<u>250.—</u>
<u>TOMUL XIX, (1937)</u>	<u>280.—</u>
<u>TOMUL XX, (1938):</u>	<u>160.—</u>
N. IORGA. Zece inscripții de morminte ale Mavrocordaților	5.—
N. IORGA. Despre revoluția dela 1848 în Moldova	35.—
P. P. PANAITESCU. Mircea cel Bătrân și suzeranitatea ungurească	15.—
N. IORGA. Începuturile istoriei universale la Români	20.—
N. BĂNESCU. O colecție de sigilii bizantine inedite	15.—
N. IORGA. Vasile Alecsandri, student la medicină	15.—
I. NISTOR. Ocupația austriacă în Principate, 1854—1857	45.—
N. IORGA. Un post al latinității în lumea germanică: Austria	10.—
ION RĂDUCANU. În amintirea lui Ernest Solvay 1838—1938	5.—
ION I. NISTOR. Principatele române sub ocupația rusească	35.—
I. PETROVICI. La un secol și jumătate dela nașterea lui Schopenhauer	10.—
Dr. KURT WESSELY. A doua Diplomă Leopoldină	45.—
N. IORGA. Sensul «Gazetei Transilvaniei»	5.—
H. DJ. SIRUNI. Aron Vodă, Răzvan Vodă și Eremia Vodă	10.—
N. IORGA. Intinderea spre răsărit a Moldovei lui Ștefan-cel-Mare	10.—
G-ral R. ROSETTI. 1.—Cultura militară. 2.—Ce spune Mareșalul Mackensen despre operațiile sale contra României	10.—
N. IORGA. Paralelisme helveto-române	10.—
N. IORGA. Principiul naționalităților și greșelile lui Bismarck.	10.—
G-ral R. ROSETTI. Steaguri, prapure (polemici).	5.—
N. IORGA. Paralelisme și inițiative de istorie universală la Români	12.—

O CARTE DE GÂNDIRE CONSERVATOARE ROMÂNEASCĂ

DE

N. IORGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Comunicare făcută în ședința publică dela 7 Iunie 1940.

I.

La 1867, a doua zi după așezarea dinastiei, « un vechiu deputat » traducea, tipărind-o la « Imprimeria Națională », din București, opera lui E d o u a r d L a b o u l a y e despre liberalism, intitulând-o « Partitul liberal, programma sa și viitorul său ».

El declară că mântuise opera sa, menită să facă opoziție lui Cuza-Vodă « în preziua frumoasei revoluțiuni române » din Februar 1866. N'ar fi tipărit lucrarea după « căderea Pharaonului român », dacă n'ar fi intervenit noi desiluzii. Dar, « când văzuiu iarăși intrigi și lupte la elecțiuni, dreaptă și stângă în Adunanza Naționala, albi și roșii ; pretins progres de o parte, pretinsă conservație de alta, agresțiuni la ur[n]e și vendicte personale, egoismul încarnat, cu un cuvânt toate calamitățile trecutului, represintate numai sub alte forme și sub alte culori, când țara se zice dotată din nou cu o lege electorală pe baze largi și cu o Constituție din cele mai libere, când, în virtutea acestor mari legi Corpurile Legiuitoare sunt convocate, când nația așteaptă cu o impaciență atât de legitimă ca ele să stabile (*sic*) concordia și pacea între ambele puteri ale Statului, executivă și legislativă, concordie și pace, atât de zbuciumate în trecut, să organize[ze] administrația, să moralize[ze] justiția, să realțe clerul, să reducă armata, să facă cum să avem instrucție publică, să introducă sistema

cea mai economică în ameliorarea finanțelor, să spulbere iluzoriul și să așeze realul în responsabilitatea miniștrilor și tuturilor agenților lor, să facă a ne bucura în faptă de toate libertățile cu garanțiile lor prescrise omului de legile naturii, care sunt legile lui Dumnezeu, să reformeze sistema fatală a lucrărilor publice, ca să putem realiza odată căile de comunicație sau arterele de viață materială și morală, în fine, și cea ce este mai salutar și mai urgent, să caute toate mijloacele posibile d'a ridica creditul în țară spre a se putea forma asociațiuni și constitui bance naționale, care apoi să încurage[ze] industria națională și să împingă înainte comerțul indigen și-așa să scăpăm de lipsa și neaverea ce au îngenunchiat țara », revine la ideia tipăririi. »

În genere notele promise atacă regimul de « spoliare a Tezaurului public », de corupere, a magistraților și agenților puterii, de « lovire a proprietății », — legea agrară —, de « crime celebre, chiar asasinate ziua namiaza mare », — omorul lui Barbu Catargiu, toate « constituționalmente ». Camera și Senatul sunt « de porunceală » sau « servile », putând trece însă de la adulație la insulta creatorilor lor. Îl jignește imitarea nesăbuită a străinătății, dar cu izgonirea « elementelor de științe exacte » din școala primară, redusă la trei clase, traducerea legilor « fără a le investi cel puțin cu geniul și natura limbii indigene », fiind astfel neînțelese pentru « funcționarii și magistrații în mare majoritate ignoranți ». În armată se dă « cea mai mare importanță formelor, uniformelor și etichetelor », — se pare că aceasta privește noul sistem prusian supt Carol I-iu. « Un paznic de noapte este mai culpabil când, de exemplu, a salutat cu mâna stângă în loc de mâna dreaptă decât când s'a comis nu departe de el un furt cu spargere; un soldat este mai penabil când nu va avea barbișonul după formular decât când nu va ști să mânuiască arma, un judecător va fi mai observat când nu se va întoli cu toga străină decât când se va lăsa a se corupe, decât când va răpi averea sau onoarea unui cetățean. » În presă el crede că tonul ziarelor de supt regimul trecut era ca al celor pariziene la 1852-3.

De și nu odată se atrage atenția că e vorba numai de un regim isprăvit, se poate ceti această condamnare, tot pentru «liberalism», a celui ce i-a urmat: «tot supt masca și prin limbajul libertății veni apoi și 11 Februar» (p. XXXV). Poate chiar că în ironia asupra «guvernului constituțional» (p. XXXVII), se cuprinde și noua stare de lucruri. «Paradele princiare», singurul rost al armatei după critic, ar părea să atingă și regimul lui Carol I-iu (p. XXXIX), însemnându-se că astfel se cheltuște a patra parte din budget și acea șesime pentru școli e tot așa de criticată pentru că «se întreține o sistemă cu totul nouă și necunoscută» (p. XL). «Atelierul» pentru «arta de a ne omori între noi» pare a fi în legătură tot cu noile măsuri privitoare la oaste (p. XL).

Expresia cea mai clară a nemulțămirii și cu noua formă politică e, de altfel, în acest pasagiu: «Astăzi, după împlinirea dorințelor Românilor, ce avem oare mai mult decât ieri, înainte de împlinirea acestor dorinți? Adaosul nou al impozitelor? Aceasta știa s'o facă și Cuza. Eu nu văz decât aceeași stare de lucruri, minus două puncturi capitale din tratatele noastre cu Poarta: dreptul tuturilor Românilor la tron, dreptul tronului de a declara războiu și a încheia pace» (p. LVIII).

Când e vorba de un tratat «cu unul din Statele vecine» care n'a fost supus Adunării, e vorba, evident, de concesiile făcute de noul Domn Turcilor.

Deschis se spune la pagina IV: «Astă țară avea și ea, biet, o constituție *impusă*, care se zicea luată după a Belgiei. Ce nerușinată parodie! Capul Statului trimese a încheia un tractat cu unul din Statele vecine și nu numai nu consultă pe reprezentanții națiunii, dar nici chiar ministrul respectiv nu știa nimic despre aceasta». Ministrul demisionă îndată, (p. IV).

Ca și Eliad, autorul e contra Domnului străin ereditar, idee «propagată prin demagogie, iar mai târziu consacrată printr'un plebiscit», ca să ajungă la o realizare supusă experienței (p. XII).

De altfel naționalismul autorului merge așa de departe, încât, pe baza vechilor «tratate», el cere pentru România dreptul de războiu și pace (p. XXXII, nota 1). Și am spus că el nu vede în copiarea legii belgiene în noua Constituție decât o formă goală (p. XXXIII).

În trecut el recunoaște în Tudor Vladimirescu pe acela care vrea « să alunge pentru totdeauna de pe tronul țării pe străinul fanariot » și în mișcarea de la 1848 intenția de « a protesta contra protectoratului exclusiv » (p. LIV).

Când pomenește lozinca « la legi noi oameni noi », care e a lui Kogălniceanu, tratat de « Iezuit », el, observă că autorul ei, « de mult procopsit ce este, nu știe nici românește »: « legi nouă se zice, nu legi noi ». El e contra înlăturării « etății, cu toată experiența, rutina, capacitatea », pentru a se « arunca întreaga administrație a țării în mâinile copilăriei perturbatoare » (p. LV). « Talleyrand, Palmerston, chiar Cavour nu au murit în etatea de douăzeci de ani. » E contra regimului de « craidoni de cafeuri, de o parte, scamatori sau panglicari, de alta » (p. LVI).

De altfel, e fâțiș pentru aristocrație: « aristocrație de talent, de merite, de instrucție, de știință, cu un cuvânt: de educație. Oricare alta este o « aischistocrație »¹⁾ » (p. LVI).

Dar se îndreaptă mai ales contra lui Cuza-Vodă. Și pamfletul nu lasă la o parte nici viața privată a fostului Domn: « Meargă apoi mai departe, între în Palat și va vedea orgiile cele mai desfrânate și mai criminale, primble-se prin suburbiile capitalei, și-l va lua de ochi palate splendide ale concubinelor » (pp. XXVI—VII).

Ura contra lui Cuza e așa de mare, încât Domnul căzut e descris ca « vagabondul » care trece granița « cu sutele de milioane furate din țară ». Ar voi să i se urmărească toți ajutorii și prietenii și să se împiedece orice apărare a unui regim care i se pare autorului așa de fatal (p. XXXV).

Vom vedea că se întâlnește și denunțarea condițiilor în care a fost ucis primul-ministru Barbu Catargiu, având în trăsura pe însuși prefectul de Poliție.

Mișcarea reprimată în lipsa Domnului, acea agitație provocată de un regulament privitor la vânzătorii ambulanti e prefăcută în caricatura tragică pe care o înfățișăm în chiar cuvintele anonimului comentator al cărții franceze: « Când în fine acest guvern, perturbător din sistem, organizează prin

¹⁾ Grec. ἀσχηστός, « cel mai mizerabil ».

poliția sa o revoluție de vagabonzi străini, preparând incendiul și devastarea capitalei, sau pentru a justifica nouă invaziuni sau pentru a sparge casele publice și a li se răpi averile, sau Dumnezeu știe pentru care cugete spurcate, când cetățenii informați de aceasta și adunați pentru a merge să ceară de la Minister siguranța vieții și averilor lor sunt împușcați și omorâți de soldați, de jandarmi și de vagabonzi deghizați, carii singuri au provocat revolta, când acești tâlhari patentati, împreună cu toți zbirii poliției, masacrau în dreapta și în stânga părinți, mame, copii inocenți și pe strade cu totul depărtate de centrul conflictului » (p. XVI). Se regretă numai că Mitropolitul n'a procedat ca înaintașii săi din secolul al XVIII-lea, chemând prin sunetul clopotelor catedralei lumea la pedepsirea prețișilor tulburători oficiali. El ar fi vrut aceasta și atunci când « s'a comis un asasinat ziua namiaza mare, înaintea porții catedralei, în mijlocul mandatarilor națiunii, chiar în brațele capului Poliției, și cu toate astea criminalul a rămas încă ascuns » (pp. XIV—V).

Adversarul lui Cuza-Vodă se ridică și împotriva indiferenței pe care a arătat-o capitala față de zilele de « 2 Mai » și « 3 August », când continuau petrecerile cu lăutari prin grădine.

În deosebitele domenii ale trecutei Domnii iată învinuirile ce se aduc, semnalând răul unde este, născocindu-l unde lipsește.

Ca dovadă a lipsei de autoritate se pomenește faptul că « numai în capitală » au fost, « în timp de treisprezece luni, peste patru mii [de] furturi și ucideri », cu adausul că Poliția însăși și-ar fi avut partea (p. XV).

Sprrijinit pe ideea descentralizării, criticul e contra planului de « prefecturi centrale, propuse de guvern: mai întâiu patru, apoi șase, apoi Dumnezeu mai știe câte, cu putere mare, cu atribuții întinse, cu sume încentrate (*sic*), cu armată la dispoziția lor » (p. XXXIII).

Nu lipsesc însă, într'o formă firește neadmisibilă, observații drepte. Astfel vechilor alcătuirii rurale care au precedat la noi Statul li-ar corespunde « eclesiile sau democrațiile creștine, autonome, confederate », pe care scriitorul le scoate din *Instituțiunile*

profetului Heliade, cu observația: « Dacă Statele Unite ar fi mai vechi decât această țară, am zice că ea le-a imitat » (p. XI).

Toată administrația financiară a lui Cuza e prezentată așa ca în raportul, de sigur nedrept și pățimaș, al lui D. A. Sturdza după lovitura din Februar. Impozite prea grele și risipa banului public i se par autorului caracteristica unei stăpâniri pe care Domnul însuși ar fi pus această pecete. Se arată că, în ciuda cheltuelilor, drumurile au rămas tot așa de neîndestulătoare și proaste (pp. LX și urm).

Partizantul judecătorilor aleși n'are încredere în cei numiți de o putere executivă cu interese de partid, și personal suspecti. Se atacă până și cheltuelile pentru armată: « deasa schimbare a uniformelor militare, cumpărătura armelor, și furajul cailor, cu prețuri întreprinse și împătrite », relele « obiecte de echipament » (p. XXVI).

Conservatorul e și contra completei libertăți religioase într'o țară pândită de toți vecinii (p. VIII).

În ce privește secularizarea, admisibilă în principiu, i se aduce o îndoită critică: Averile s'au vărsat într'un Tezaur rău administrat, și noii șefi mănăstirești vor fi « agenți salariați ai guvernului », ca și ceilalți (pp. IX—X). Inlocuitorii Grecilor, venind la București cu o plângere cuviincioasă, ar fi fost izgoniți de « ministrul primar, supt escortă de baionete, în timp de noapte și pe gerul de foc », și, ca răspuns la o interpelare, el ar fi spus: « Sunt salariații miei, și fac cu dânșii ce voiesc » (p. X).

Între păcatele de acest fel se cuprinde călcarea testamentelor pentru așezămintele de binefacere (p. XV). Se povestește imposibilitatea de a mai fi găzduiți, în mănăstiri, călătorii cu cai, pentru că « guvernul » a luat orice mijloc de traiu pentru dânșii (p. XXVI). cutare mănăstire « are peste 15 mii ducați venit anual ».

Dar atacul principal se îndreaptă asupra atitudinii « guvernului, spurcat de la cap până la picioare », față de autonomia Bisericii. Se critică sinodul, în care se impune « un regulament elaborat (sau tradus) de ministrul Cultelor » (p. XVI).

Episcopii, «cari, după instituțiile conservate de secole», săreau peste anume trepte ca să fie aleși, sunt acuma numiți (p. xv).

II.

În fața politicei Domnului ales «din gunoiul cafeurilor» (p. LXIII), e lăudată aceea a Adunării, «acuzată de oligarhică, de răuvoitoare, nefăcând decât chestiuni personale și împiedecând mersul lucrurilor în țară», pe când ea «începuse a reintra în calea datoriilor sale, având tot de odată conștiința drepturilor sale», de și Convenția-i răpise inițiativa. Î se datoresc: legea contabilității publice, legea comunală, a Consiliilor județene, care, ambele, ar fi fost «date la o parte». Ea ajunse să voteze în cele mai multe secțiuni legea electorală, pe când Ministerul face a trece ca urgente, în șase luni, legi mărunte, cu creditele extraordinare în cap,—aceasta și pentru a putea învinui de neactivitate Adunarea. Ea ar fi intervenit contra înmulțirii funcțiilor și pensionărilor înainte de vreme, ca și contra numirilor unor oameni fără merit. Ar fi cerut continuu bugete rânduite, numind o «comisie cu obligația d'a examina toate dosarele diferitelor Ministeri și mai cu samă ale Ministerului de Finanțe», și aflând acolo mari nereguli, acoperite cu aceea că «alte dosare s'ar fi înecat în undele unui râușor». De aceea ar fi fost hotărâtă disolvarea ei prin «lovitura de Stat», înlocuind-o, după un plebiscit fără valoare, căci preoții scriau, «ca pentru țărani» cu o «Cameră servilă». Atunci numai, se decretară legile pentru Consiliile comunale și județene, alături cu noua lege electorală, stabilind «răsvotul», la comună votul universal înecând pe știutorii de carte, în ciuda protestărilor (pp. XXVIII—XXX). Nu lipsește denunțarea «urnelor sparte». La județ, alegerea, cu două grade favorizează pe «ignoranți» (p. XL). Se prezintă, în dialog, combaterea candidaturii oficiale (p. XXX—I).

Dizolvarea Adunării și plebiscitul se explică deci prin supărarea unui Guvern abuziv pentru că deputații «îi cereau neîncetat bugete regulate de veniturile și speșele țării pe mai mulți ani trecuți, venituri ce se înghițeau la Casa Ministeriului de Finanțe ca în tonelul Danaidelor» (p. x; cf. p. I). Pentru a

se îndreptați apoi se întrebuițează, la acel plebiscit, presiunea unei administrații nou-numite și chiar influența clerului superior și a protopopilor asupra preoților de sate (p. X).

III.

O prezentare istorică a învățământului în curs de treizeci și cinci de ani, «sistematic și metodic», începe natural, cu Gheorghe Lazăr, relevându-se și rolul boierilor cari l-au sprijinit (p. XL). Ca produse ale primei ere, cu «acest singur Colegiu, fără sisteme, fără metode, fără nume pompoase : «ingineri («ingeniori») ca dd. Pleșoianul, Predidici și alții, profesori ca dd. Jianul, Căpățineanul, Gorjanul și toți ceilalți ce s'au răspândit apoi în toate scoalele capitalei, în seminarii și în toată țara, cum și peste Milcov, cari au fost acolo primii propagatori ai școlilor lancasteriene, ce pe atunci își aveau faima lor ». Ei dau, la rândul lor, administratori, funcționari judecătorești, negustori, meșteri. Ca materii: «gramatica, aritmetica, geografia, algebra, trigonometria, aplicarea teoriilor de matematică la inginerie și la geografie astronomică, cum și regule de stil » (*ibid.*). «Era o revoluție radicală, dar d'odată raționabilă și prudentă, care nu duce la anarhie. » Se laudă Gramatica lui Eliad, ziarul, traducerile, noua ortografie, prima revistă, Teatrul, școala filarmonică, refacerea Colegiului St. Sava, noile manuale, «scrise în stil limpede și simplu și înțelese de tot elevul ».

Aceasta se putea face cu un singur dascăl la patru clase primare, având și grija «candidaților județului ». Acum, doi la patru clase. «De ce să nu avem de fiecare literă câte un profesor ? » Era atunci inițiativa profesorilor, voia de a lucra, «prin narațiuni, prin conversație, prin întrebări și răspunsuri, prin exemple, prin explicațiuni ». Se îngăduia pregătirea «pentru clasa III și IV gimnasială ».

Autorul e contra suprimării școlilor mixte. Dacă se face osebirea sexelor, spune el, «suprimați conviețuirea din case, din adunări, din petreceri, din toată societatea, și la țărani mai vârtos, de pe strade, de la jocuri și danțuri, de la laboarea câmpului, de la custodia vitelor prin crânguri și păduri,

unde solitutea (*sic*) este mai propice scandalului și unde înseși frumusețile naturii excită simțimintele cele mai pure și mai inocente a deveni culpabile» (p. XVIII). Critica se sprijine și pe aceea că, afară de unele orașe, școlile anume pentru fete mai nu există (*ibid.*). Iar criticul recomandă o pregătire specială a fetelor și «emanciparea femeii».

Nu-i place nici sistemul de militarizare a școlilor, cu «tactica militară» și marșurile marțiale, ca fiind încă o imitație străină, și el ni păstrează cuvintele, copilărești și copilăroase, care se cântau în cor; opune lui:

«Acum au venit ora
În coridor să intrăm
Și haine, șăpci, ghiozdane
În cuier s'animăm
Rata plan (de patru ori)».

nobilul imn al lui Eliad, *Cântarea dimineții* (p. XX—I).

Iar, ca program, «*la noi omul își pierde viața învățând cum să nu știe nimic*» (p. XLI).

Sunt criticate *Colegiile* de județ, cerând ca, mai bine, «fiecărui județ să i se lase întreg budgetul», și el revine la «toți junii aceia cari aleargă nebuni în Paris, ca să-și facă studiile și educația» (p. XXI).

Ar dori școlile industriale: «școale reale sau tehnice», într'o țară unde «industria națională este necunoscută și, de există pe ici, pe colo în mici fracțiuni, aceea nu este decât străină» (p. XXII). O cer «mulțimea râurilor și pădurilor, mai vergine, munții cu cea mai splendidă vegetație, paturagele (*sic*) de o imensă întindere, marmura, granitul, metalele și tot felul de producțiune în abundență, ce întâlnim în tot locul» (pp. XXII—XXIV).

Dar învățământul dă numai candidați cerșitori la funcții. «Junimea ce iese din școli, de cum știe abia să cetească rău și să scrie mai rău, pentru că atâta se învață în școlile noastre, aleargă îndată după chiverniseală, vagabondând pe strade și făcând la basețe pe la miniștri și pe la intendenții lor în capitală, iar, pe afară, întrând prin diferite cancelarii ca copiști, spre a se deprinde la abus, la spionagiu, la servilism. Câți

rămân pe din afară de cancelarii, întră ca scriitori pe la tot felul de speculanți » (p. XXIII). «Votul lor este votul protectorilor și patronilor lor.» De altfel, după Convenție, «țara întreagă ajunse o birocrație».

Dar anonimul e și contra propunerii autorului tradus de a se lăsa școlile, în legătură cu nevoile societății, pe sama comunelor (pp. XXIV—V).

În amănunte, critică seminariile de șapte clase numai în cele două Capitale (în rest, patru), învățarea limbilor străine (și literele grecești) din prima clasă secundară, desființarea «sub-revizorului de clasă» și unirea a două județe supt un revizor, crearea a patru «revizori generali», «obligația impusă inspectorilor de a 3-a clasă a inspecta cel puțin două sute de școale de câte patru ori într'un an școlar», lipsa de manuale, «împărțirea lecțiilor după zile și oare (pp. XLIX—L).

În definitiv: «instruiți pe Români fie și prin beciuri și chilii și apoi li esigiți Academii și Universități» (p. LI). iar nu «Francezi buni și Români răi, străini calzi, patrioți reci» (pp. L—LI).

Între imitații, se pune și întrebuintărea cuvântului de doctor, de la «acela ce-ți pipăie pulsul și te face să scoți limba», la avocatul care pledează (p. XXI).

E criticată și limba nouă «desformă (*sic*), desnaturată (*sic*), scâlâmbată, devenită «o macaronadă ridiculă, un îndoit galimatias» (p. XLIII). Stilul codurilor e ridiculizat. Se râde și de toate formele inovației.

Ca teatru, «la început, se văzură pe scena Teatrului român opere clasice, ca *Mahomet*, ca *Amphitryon*, ca *Vicleniile lui Scapin*, ca *Misanthropia și Pocăința*, ca *Zgârcitul*, etc., etc.». Astăzi «după treizeci și cinci de ani de progres, ne răs-fățăm în farse, ca *Indiana*, *Charlemagne*, în fabule, ca *Princesa de Cacambo*, și în păpușerii, ca *Roza Magică*, etc., etc., etc.»

Literatura poetică e plângăcioasă, conrupătoare, «cântând orgiile și infamiile unui despot îngălat». Romancierii «sparg casele oamenilor». Unii istorici povestesc după «*basmele* spuse de *tata* cutare și *nenea* cutare» (p. XLV).

IV.

Nici filosofia din Facultăți nu-i place autorului, și el se bucură că, în Franța, aceste studii au prea puțini ascultători. Germanii sunt dați ca model pentru că au trecut la cele practice.

Dar, în genere, pentru toate neajunsurile se găsește ca origine educația greșită făcută în străinătate, și anume în lumea franceză robită și degradată de al doilea Imperiu. Deci, clasa guvernantă pare că aduce din Franța numai « modele, etichetele, luxul, duelul, fanfaronadele, spionagiul, poliția secretă, legile imperfecte și despotismul » (p. XXVII). Aceștia ar fi oamenii « cari făceau politică ziua și noaptea în Cafeul Voltaire din Paris » (*ibid.*).

Stricarea bunelor datini vine din vremea când s'a dat tinerilor o cultură străină, trimetându-i « încă din primele zile ale copilăriei lor a se spoi cu educație străină, departe de părinții lor, neavând nici primele noțiuni despre istoria patriei lor și apoi a se returna (*sic*) într'înșa pervertiți și spoși cu idei, cu doctrine, cu maimuțării străine » (p. XIV).

Ca origine a relelor aduse de « sugătorii laptelui parisian » (p. XLIII), e arătată deci Franța imperială, acea Franță care-i fusese zugrăvită « din copilărie » autorului, ca « focarul libertăților ».

Dar iată care ar fi adevărul:

« Incatenați în măsurile administrative, impilați supt decretale imperiale, terorizați de spionagiile polițiene[ști], locuitorii Parisului nu se mai bucură astăzi decât de libertățile ce le acordă extrema condescendență a guvernului, în care sunt serbătorile « Boului gras » și ale « mi-carême-ului ». Și iată descripția, căreia nu-i lipsește pitorescul:

« Aici, la un unghiu de stradă, într'un balcon sau într'o fereastră a primului etagiu, un om travestit, cu o trompetă sau cu un corn în gură, întoană o muzică din cele mai supărătoare; trecătorii se opresc, se grămădesc, se îmbulzesc și fac toți pe *gură-cască*.

« Dincoace, niște mascarade fără niciun rol, fără a intriga pe nimeni, aleargă în sus și în jos pe trotuarul bulevardelor.

« Mai dincoace, un bărbat mascat și deghizat în costum femeiesc, precum, vice-versa, o femeie, se expun la fluieratul, la râsul și la batjocura craidonilor și ținșăilor ce se țin droaie după dânșii.

« Colo, un cavalier în forma unui saltimbanc (măscăriciu), călare pe un bidiviu à la don Quichotte, traversă stradele și răspântiile fără a lăsa spectatorilor cel puțin plăcerea a râde de dânsul.

« Dincolo, adecă pe strade, pe trotore, pe piețe, pe punți, supt arcade o gloată de copii zbârciți își iau auzul cu bâzâitul unor cornuri ce fac un perpetuu *charivari*; nasurile de coji de rac și de cartoane desgustă până la greață.

« Mai dincolo, apare apoi carul aurit al « Boului gras » sau al Spălătoreselor, care traversă capitala în toată splendoarea sa mitologică, și în fine își iau cu toții ziua bună de la libertăți până la anul viitor, prin danțul *cancanului* național. »

« Mai la fiecare pas întâlnește cineva la Paris un om care-i dă un anunț, astfel că, după o preumblare de câteva oare, se întoarnă acasă cu un maldăr de hârtii tipărite. Dar ce cetim în acele afișuri? În unele că la restaurantul cutare sau cutare, pe strada, piața sau bulevardul cutare, se poate da un prânz complet de la 85 până la 100 centime, adecă de la 90 până la 120 de parale; în altele, că, în cutare magazin, care se bucură de un renume de secole și nemaculat », se vând veșminte pentru bărbați sau femei, în cutare, pălării, în cutare, încălțăminte, etc., etc. Se vând cu prețuri și mai puțin de jumătate din valoarea lor reală. »

Cu naivitate, se critică valoarea reală a cumpărătorii, și, pentru orașul cu 400.000 de străini, se fac și socoteli de pagube, pe care Poliția nu le oprește (pp. xxxvii—ix).

Nu lipsește contrastul între atitudinea Parisului și a provinciei (p. xxxix). Il supără pe Românul nostru până și plata prea mare a țișărilor în gara din Strasbourg, nevoia, pentru un negustor străin, de a se adresa la Paris Caselor mari, care monopolizează comerțul » (p. v).

Înainte de a recomanda o altă educație franceză care s'ar putea găsi în Belgia și Elveția, țări de libertate, iată și o caracterizare

a poporului american, care nu poate porni decât dela un suflet înălțat prin cultura serioasă:

« Admirabil popor, acel american! Popor tenace, care miroase încă a stare sălbatecă, care ține la drepturi și legalitate ca la alt lucru mare, care respectă legile primului legislator, ca odinioară Spartanii legile lui Licurg, care nu se schimbă cât de puțin la față după exemplul altor popoare-cameleoni, care nu soarbe din sorgintea nectariană a civilizației europene, care nu se deșteaptă în a imita și el măcar pe popoarele acelea ce își varsă sângele pentru libertate, pentru republică și care recad în tiranie, subscriind cu amândouă mâinile monarhia cea mai absolută » (p. XXXIV; cf. și (p. XXXIX).

Se laudă pe alături, deci, foarte mult acele țări cu limbă franceză, dar fără regimul absolutist al lui Napoleon al III-lea: Belgia și Elveția (pp. LXVIII—IX).

De fapt, « pânea cea spre ființă » o poate căpăta o nație numai prin munca ei, căci, altfel, « în van veți instala pe Samoied în palatul cézarului: el va dori de tinta (cortul) său; în van veți arunca pe Eschimos din barca sa sălbatecă în gondola venețiană: el va risca a se duce afund » (p. LVII). « A impune unui popor să iasă de odată din datinile, din deprinderile, din instituțiunile, din înseși tradițiunile sale ca să între în smorfuri străine, necunoscute, este a-l ameți, a-l despoia binișor de ce este al său propriu și a-l desnatura, este a-l pune în piele străină și a-l omorî » (*ibid.*). Căci, — și aici definiția e întregă și dreaptă —: « nația este aceia care, în majoritatea sa, este de aceeași stirpe și are sau a avut legi, drepturi, instituțiuni ale sale proprii, care are autonomia sa, guvernul său, religia sa, limba sa, școlile sale, literatura sa; popor este masa de indivizi cari locuiesc în aceeași țară sau pe același pământ » (*ibid.*, nota 1).

Cu o veche concepție romană, anonimul e pentru reținerea pământului în puterea singurei nații creatoare, asemenea cu el însuși: « În țara noastră, de mult privilegiile sunt mai toate ale străinului. Unul singur mai rămăsese, de care se mai bucura indigenul: proprietatea în pământ, dar un

decret al Guvernului, din anii din urmă, prin care se acordă străinilor voia de a cumpăra pământuri în țară dete și acestui privilegiu lovitura de moarte» (p. XXXIV). Câteva restricții i se par numai de formă. România nu e în starea asigurată a țărilor care-și pot permite această largă folosință. Acolo străinul află o țară deplin locuită, pe când la noi « populația are loc de ajuns a se întrei și împătri ». El merge așa de departe în grija sa, încât vede pe « indigen » pornind în lumea largă ca proletar.

Astfel de îngăduinți s'ar putea da numai când în România ar fi o societate completă și înfloritoare de 20.000.000 (p. XLIII).

Se vede, apoi, în « fostul deputat » un mare proprietar expropriat, care nu se poate să se împace cu noua sa situație.

Răzimându-se pe teorii economice apusene, el pune temeiul proprietății în muncă, nu în pământ, și, astfel, țăranul fără pământ, spune el, nu este un « sclav ». « Cine voiește a face pe țăran proprietar sângerându-i brațele într'o palmă de pământ, se declară de inamicul său. » E un « impostor oficial » « cine strigă: împrumutarea țăranului » (vorbă vagă și necunoscută), fără creștere, fără instrucție, fără primele noțiuni de industrie și agricultură, fără deprindere sau încai gust la comerț, fără mijloace a-l pune în mișcare ». « Acela îi închide ochii astăzi cu o bucată de pământ ca să-l amăgească. Țăranul să cumpere de la Stat, ca în Algeria, și să ție samă pentru totdeauna. »

În chestia rurală, nu-i place, de altfel, — după Eliad —, nici chiar reforma lui Constantin Mavrocordat, care ar fi prefăcut claca în șerbie și ar fi întărit fanariotismul (pp. XII—III). În loc, ar trebui păstrate « resturile de viață și de datine patriarcale ».

Țară agricolă, România nu produce cât în Apus, unde un pogon dă « mai multe sute de galbeni venit anual », capabil să asigure un confort « ce abia întâlnim la noi pe la proprietarii de zecimi [de] mii de pogoane » (p. XXIII). În schimb, este un lux furnisat de străinii d'înăuntru și de cei din afară (*ibid.*). Pe când ar trebui « școli agricole » și « ferme

model» (p. XXV), ca acelea la care învățase Moldoveanul Ioan Ionescu dela Brad.

Forma, cu toate neologismele, ca «ecclesia», sau «toneli fără fund», ascunsă supt o ortografie latinizantă, e vioaie, învrâstată și cu proverbe («lupul, de unde aleargă, cată să și mănânce»).

Rămâne cu totul nehotărîtă întrebarea : cine e autorul unei lucrări, care, în forma aceasta de note risipite supt traducerea unei cărți franceze larg răspândite, reprezintă un curent real în societatea românească la sfârșitul Domniei lui Cuza-Vodă.

Avem a face cu un adept al lui Eliad, care recurge la cărțile, pline de ipoteze și de viziuni, ale maestrului, dar nu pare să fie cel mai credincios ucenic al profetului, Rusu Lăcusteanu. Grija de Biserică, *Ecclesia*, ar trimete la contele Scarlat sau Carol Rosetti, dar și de libertatea ei acesta avea alte tradiții de familie, altă ținută și alt fel de a se exprima. Unele sănătoase idei conservatoare samănă cu ale lui Constantin Crețulescu, fost ministru, autorul istoriei universale adoptate după italienește și al câtorva mici studii originale, dar acesta n'ar fi scris așa despre Domnul Unirii ¹⁾.

Adevăratul interes al cărții, oricui ar fi datorită, vine din aceea că ea se așează lângă scrierile lui Rusu Lăcusteanu, la Munteni, lui Dăscălescu dela Focșani, în Moldova, a lui Constantin Crețulescu din preajma lui Cuza-Vodă însuși, lui Quinezu de la Craiova, — și cred că voi mai putea adăugi și pe alții —, ca să arăte că *în acei ani de prefacere, lângă ideologia liberală*, era, pe urmele lui Eliad la unii, la alții independent, *un curent tradiționalist, conservator, care prezinta în aceste privinți un program mai potrivit cu țara*, pe care, din nenorocire, nu s'a găsit un adevărat partid, popular și plin de inițiativă, cu șefi ascultați și iubiți, care să-l sprijine, căci nu pot fi considerați ca atare nici câțiva mari boieri demodați, nici ideologii în vid ai junimismului.

¹⁾ Asupra lui v. memoriul meu *Începuturile istoriei universale la Români*, în aceste *Memorii*, XX și amintirile inginerului de mine Drăghiceanu, citat de d-l Virgil Drăghiceanu în lucrarea pe care i-a închinat-o acestei rude.

TOMUL XXI (1938—39):

Lei

250.—

ANDREI RĂDULESCU. Romanitatea dreptului nostru	12.—
N. IORGA. 1. «Calicii» lui Mihai Viteazul. 2. Zavira și opusculul lui Dimitrie Cantemir despre lupta între Cantacuzini și Brâncoveni	8.—
G-ral R. ROSETTI. Călărașii din valea Siretului în Războiul de neațarnare	32.—
CONST. MOISIL. Stemele primelor monete românești	10.—
ION I. NISTOR. Migrațiunea românească în Polonia în secolul XV și XVI	20.—
ALEX. LĂPĂDATU. Mărturii și precizări nouă cu privire la sfârșitul lui Barbu Catargiu (8 Iunie 1862)	25.—
I. LUPAȘ. Un vlădică român năpăstuit la anul 1638. Cine putea fi?	15.—
P. ANTONESCU. Pentru o renaștere a arhitecturii românești	10.—
CONST. KARADJA. Ziare contemporane despre bătălia dela Guruslău	25.—
N. IORGA. Contribuții la legăturile literare românești cu Rușii și Ungurii	5.—
ION I. NISTOR. Vechimea așezărilor românești dincolo de Nistru	12.—
S. MEHEDINȚI. Trilogia științei	70.—
ION I. NISTOR. Restaurarea Daciei în sintezele diplomației europene	10.—
S. MANUILA. Considerațiuni asupra prezentării grafice a etnografiei României	10.—
P. P. PANAITESCU. Pribegia lui Constantin Șerban Basarab și a lui Ștefan Petriceicu și testamentele lor	30.—
ED. I. GĂVĂNESCU. Ioan Monorai, Scurtă cunoștință a lucrurilor Dachiei.	25.—
SILVIU DRAGOMIR. Mormântul lui Mihai Viteazul și vechea catedrală dela Alba-Iulia	12.—
MIRCEA DJUVARA. Analiza ideii de convenție în drept	35.—
VICTOR SLĂVESCU. Vieța și opera lui Petre Mavrogheni	100.—
I. LUPAȘ. Doctorul Ioan Piariu-Molnar (1749—1815)	30.—
N. IORGA. Cugetători români de acum o sută de ani	25.—

TOMUL XXII (1939—40):

N. IORGA. — 1. O descoperire privitoare la biserica Sfântul Nicolae din Șcheii Brașovului. — 2. Încă o formațiune romanică: Luxemburgul	15.—
ION I. NISTOR. Primele încercări de restaurare a oștirilor pământene	15.—
G. G. MIRONESCU. Contribuțiune la biografia lui Constantin Negri. (Din correspondența dintre C. Negri și Mihail Kogălniceanu)	6.—
ALEX. LĂPĂDATU. Un aventurier ungar în Principatele române, în epoca unirii lor (Gh. Bogáthy)	60.—
ION I. NISTOR. Un proiect de organizare a oștirilor pământene din 1812	8.—
N. BĂNESCU. Maurocastrum — Mo(n)castro — Cetatea-Albă	10.—
G-ral R. ROSETTI. Ambulanța doamnelor din Iași în 1877—1878	15.—
HANS PETRI. O scrisoare necunoscută a domnitorului Constantin Ma- vrocordat din anul 1740	15.—
N. IORGA. Eminescu în și din cea mai nouă ediție	15.—
CONST. MOISIL. Probleme de numismatică românească	12.—
ANDREI RĂDULESCU. Note asupra justiției din Țara-Românească la 1840	8.—
I. LUPAȘ. Descendența transilvană a lui Gheorghe Magheru și relațiunile lui cu țărani sălișteni, în deosebi cu familia lui Dumitru Răcuciu	55.—
N. IORGA. Cărți neașteptate	15.—
G-ral RADU ROSETTI. Un nou studiu asupra artei Militare la Români	15.—
I. IONESCU-DOLJ. Contribuțiuni la istoria luptei duse de Domnitorii Români în contra introducerii și aplicării regimului capitulațiunilor în Principate. Raportul lui Coronini	30.—
V. MIHORDEA. Biblioteca Domnească a Mavrocordaților	45.—
N. IORGA. Două pagini din Istoria Fanarioșilor	12.—
R. V. BOSSY. Vechi năzuințe federaliste în Sud-Estul European	12.—
ION RĂDUCANU. Adam Smith	30.—
N. IORGA. Încercări austriece de anexiune a țărilor noastre	15.—
DIMITRIE GUSTI. Problema sociologiei. Sistem și metodă. Trei comu- nicări	60.—
CONSTANTIN I. KARADJA. Cea mai veche mențiune a Daciei în tipar	15.—
ION I. NISTOR. Tudor Vladimirescu și Sfânta Alianță	20.—

	<u>Lei</u>
DAMIAN P. BOGDAN. Pomelnicul dela Bistrița și rudeniile dela Kiev și dela Moskova ale lui Ștefan cel Mare	35.—
ANDREI RĂDULESCU. Influența italiană asupra Dreptului român . . .	25.—
I. LUPAȘ. Emanuil Gozdu (1802—1870). Originea și opera sa (sub tipar)	—.—

TOMUL XXIII (1940—41):

1. N. IORGA. O carte de gândire conservatoare românească	15.—
--	------